

DR. HALMAI KATALIN¹
A HANGSZÍN A SZEMÉLYISÉG TÜKRÉBEN
Gondolatok az énekes előadó-művészetről²

„Hast du aber eine klangvolle Stimme, so säume keinen Augenblick Sie auszubilden, betrachte Sie als das schönste Geschenk, das dir der Himmel verliehen!”³

(Robert Schumann: Musikalische Haus- und Lebensregeln)

Robert Schumann zenei házi- és életszabály-gyűjteményében így foglalja össze gondolatait: ha zengő hangod van, egyetlen percet se vesztegess, hogy kiképezd, úgy tekints rá, mint a legszebb ajándékra, amelyet a Teremtőtől kaphattál!

Régóta foglalkoztat az a kérdés, miért ismerjük fel azonnal Maria Callas, Placido Domingo, Luciano Pavarotti vagy más énekesek csodálatos, csakis rájuk jellemző hangját. Melyek azok a tényezők, amelyek az egyéni hangszínt befolyásolják?

A két hangszalag az emberi test hangforrása, már a hangszalagok hosszát, szélességét, az azt borító nyálkahártya minőségét illetően is megfigyelhetők az alkati sajátosságok. A hang azáltal keletkezik, hogy a megfelelő idegimpulzusra kifeszült hangszalagok elzárják a tüdőből kiáramló levegő útját. A hangszalagok zárnak-nyitnak, rezgés keletkezik.

A légzés életműködés, azonban a levegő használatának módját tanulnunk kell. Az énekes légzéstechnikájának kialakításakor figyelembe kell vennünk az egyéni sajátosságokat. A levegőt hosszú zenei frázisokra kell beosztanunk, vagyis a természetes kilégzés folyamatát meg kell nyújtani, a levegőt olykor vissza kell tartani. Nagy figyelmet szentelünk a „támasz” fogalmának, amely gyakorlatilag a légoszlop „talpa”. Tapasztalataim alapján teljesen egyedi, hogy

---

¹ Dr. Halmai Katalin énekművész, a Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem egyetemi tanára.

² Zene és egészség címmel 2016-ban a Kossuth Kiadó gondozásában egy tizenhét tanulmányból álló gyűjteményes kötet jelent a zene üzenetéről, a zene tanításáról, gyógyerejéről, közösségformáló, tudományos, pedagógiai, művészi, lelki, pszichés, sejtek szintjén működő, zsigeri, kimondhatatlan szempontjairól dr. Falus András szerkesztésében. A Kiadó és dr. Halmai Katalin szíves engedélyével adjuk közre A hangszín a személyiség tükrében. Gondolatok az énekes előadó-művészetről tanulmányt.

³ „Ha azonban szép hangod van, ne halogasd egy pillanatra sem a fejlesztését, tekintsd azt a legszebb ajándéknak, amelyet az ég adományozott neked!” (Robert Schumann: Zenei ház- és életszabályok)

ezt a rekeszizom mely pontján érzi meg az énekes. Az alkati sajátosságokon kívül attól is függ, milyen stílusban, milyen tempóban kell énekelni. A támasz adja az impulzust ahhoz, hogy a hang a megfelelő rezonáns üregekbe juthasson. A hangszalagok rezgése ugyanis úgynevezett primer hang, mi csak a rezonáns üregek által felerősített hangot halljuk.

A rezonáns üregek mérete, formája, elhelyezkedése teljesen egyedi. Az énekes hangszere tulajdonképpen a saját teste annak alkati sajátosságaival. A rezonanciának a hang erőssége, színezete, csengése szempontjából nagy szerepe van. A hanghullámok a test minden rezonátorába eljutnak, azokat „együttrezgésre” bírják. A mell rezonáns üregei inkább a mélyebb, a fej rezonáns üregei pedig a magasabb hangok színét adják. A mellrezonanciának erősítő szerepe van a hangskála minden regiszterében, alaprezonátorként szolgál. A fej rezonátorai a felhangok felerősítését végzik.

Az, hogy mely népcsoporthoz tartozunk, szintén fontos tényező lehet a hangszín kialakulásában. Tudjuk, hogy a néger énekesek széles rezonáns üregei, az arcberendezés nyitottsága már felismerhető színezetet ad. Nem véletlen, hogy az operaénekeseken kívül ők lettek a világ legnagyobb jazz-énekesei is jellegzetes, csodálatosan zengő, vagy olykor „rekedtesen” szóló hangjukkal. Az ázsiaiak arcberendezése teljesen más, az európai énekesek hangszínénél pedig megfigyelhetjük a nyelvi jellegzetességek megjelenését, a jellegzetes hangzókat. A szláv nyelvcsaládhoz tartozó nyelvek kissé „gutturális” színezetet adnak, az olaszok „szabadabb” torokkal énekelnek, amelyet mentalitásuk is befolyásolhat. Meghatározó tényező az a kultúrkör, ahol születtünk, ahol élünk. A professzionális, jól képzett énekesek esetében ezek a nyelvi problémák kiküszöbölhetők, az énekes „ráhangolódik” az általa énekelt mű és nyelv hanglejtésére, deklamációjára, dinamikájára.

A hangképző énektanár tulajdonképpen hangszerkészítő mester is. Nagyon fontos a hallgatók individuális képzése, az optimális technika kialakításánál maximálisan figyelembe kell venni a növendékek fizikai, fiziológiai és lelki adottságait. Ahogyan a hegedűkészítő mester kiválasztja azt a fát, amelynek anyagán érzi, hogy megmunkálásra alkalmas, finom szerkezet, vagy ahogyan a nemes hangszín elérése érdekében állandóan a hangszer „lelkét” keresi, ugyanúgy kell az énekes hangszerének kialakításához a megfelelő empátia készsége. Számomra a technikai munka nem választható el a zeneművek felépítésének, gondolati és érzelmi tartalmának elemzésétől. Hiszem, hogy a hang akkor telik meg színnel, akkor lesz igazán szép, ha érzelmeket közvetít. A legfiatalabb énekesek esetében is engedni kell felszínre jutni az ifjú művész saját egyéniségét, elképzelését, hagyni kell, hogy a művek mondanivalóját saját

személyiségén keresztül interpretálja. Csak nagyon finoman szabad korigálni az esetleges alapvető stílusbeli vagy tempóbeli tévedéseket. Így lehetséges az egyéni, szép hangszín létrehozása, amely az énekes személyiségét tükrözi.

Az énekes előadó-művészet, mint minden más művészeti ág, alkotói tevékenység, amely magasabb rendű, sajátos pszichikus vonásokat fejt ki. A művész érzékenysége az élet eleven, érzékletes tényei iránt kifinomodott. Az észlelés sajátos teljessége, élénksége, életszerűsége jellemzi erősebb színekkel, nagyobb kontrasztokkal, drámaibb vagy líraibb megfogalmazással. Az élet egyszerű elemeit művészi látomássá hevíti. Előadásában döntő szerepet játszik a szabadon szárnyaló alkotói képzelet. Nemcsak a tartalom képszerű megjelenítésére törekszik, hanem személyes vallomása, erkölcsi világa is felszínre jut. Nagy és mély emberi érzéseket közvetít. A leírt kottakép vagy szöveg holt anyag, amelyet a művész és a befogadó közönség együtt alkot újra. Az énekes számára az átélt élmény az elsődleges. Saját személyiségén átsugárzó ereje hozza létre a művészi alkotást. A befogadó, vagyis a közönség számára ez a zenei interpretáció jelenti az élményt. Mind az előadó, mind a közönség a saját fantáziáját is használja a mű reprodukálása során. Mindkettő hozzáad tapasztalataiból, ismereteiből, hajlamain, érzelmein keresztül szűri, vagyis újraalkotja azt. A mű az előadóban jelentős érzelmi rezonanciát vált ki, amely a közönséget válaszrezonanciára készíteti.

Az emóciókkal átszőtt élmény az élet motorja.

A pszichológia az emberi lélek általános törvényszerűségeit kutatja, amelyben nagyfokú egyéni változékonyság tapasztalható. Minden ember személyiség. (Érdekes megjegyezni, hogy az ókorban a *persona* kifejezés nem a „személyt”, hanem a színészek által viselt maszkot jelentette.) Személyiségen az ember valamennyi pszichés tulajdonságát értjük: az általános, az egyedi, a különös lelki sajátosságok összességét (például a gondolkodás általános emberi tulajdonság, de annak mikéntje már egyénenként változik). Vannak olyan vonások, amelyek az egyén minden megnyilvánulásának csakis rá jellemző, sajátos jellegét hordozzák. Ezek viszonylag állandó tulajdonságok, amelyek a karakter fogalmához tartoznak. Az énekesek vagy színészek esetében ezek a minden produkción átsugárzó karaktervonások gyakran meghatározzák a művész szerepkörét (karaktertenor, „Spielmezzo” stb.). Az egyes hangfajoknak is megvan a maga jellemző karaktere. Általában a dús, sötét színű, nagy vivőerejű hangok a drámai operaszerepek éneklésére, a „gömbölyűbb”, lágyabb színezetű hangok a lírai szerepek megformálására predesztinálják az énekest. Ezek a hangkarakterek csak irányadók, hiszen minden szerep összetett, az opera

főszereplője az egész mű során ezeken belül számtalan lelkiállapotot él át, gyakran egész életén átívelő sorsát bejárja.

Mint minden alkotómunka, így az énekes előadó-művészet is sok képesség egységge szerveződése. A fizikai, fiziológiai adottságokon kívül, amely magában foglalja a hangmatériát is, szükséges az érzékszervek magas fejlettségi foka: például zenei hallás, esetleg abszolút hallás, a mozgás jó koordinációja stb. Bizonyos pszichikus működések segítik a fantázia sokszínűségének kialakulását. E speciális adottságok együttese olyan sajátosság, amely megalapozza a leendő művészpályára való rátermettségét. Az adott művészeti ág gyakorlásához azonban szükséges az érdeklődés és vonzódás is, ennek hiányában (például ha valaki sohasem hallgat zenét) ez a rátermettség elsorvad. Az érdeklődés nagy szerepet játszik a személyiség fejlődésében. A kíváncsiság serkenti a tudásvágyat, állandó ismeretszerzésre ösztönöz. Megalapozza a személyiség aktivitását. Az adottság, rátermettség, képzés, nevelés és hajlam láncolata válik a képesség hordozójává. A képességek integrációját pedig tehetségnek nevezzük. Az alkotómunka több képesség szerveződése, az énekes előadó-művészet pedig ennek egyik különleges formája.

Idézem Johann Wolfgang Goethe e témához tartozó szavait:

*„...a talentum csendben alakul ki,
a jellem a világ viharában...”*

Az előadóművész legfőbb feladata a kifejezés, az előadóművészi kifejezés alapja pedig az átélés. Az átélés szótani értelemben azt jelenti: „benne élni”. Művészi értelemben pedig: „mintha” átelnénk a történetet. Minden színpadi megnyilvánulásomnál fontos számomra, hogy némi önkontrollt gyakorolva, mégis személyes élményként átéltem közvetítem a történetet, amely érzelmi emlékképeim felidézésén alapul.

Az érzelmek létrejöttének fiziológiai alapja a feltétlen és a feltételes reflex. Az érzelmekben az ember átéli a jelenségekhez, tárgyakhoz, személyekhez való viszonyát. A hangnak, így az énekhangnak is vannak objektív tulajdonságai: a hangerő, a magasság, a színezet. Az érzelem adja a szubjektív tulajdonságokat, amelyek hangszínváltást eredményezhetnek. Az erős emocionális hatások egész szervezetünkben változásokat indítanak el, hatással vannak a szervezet életfunkcióira: megváltozik a pulzusszámunk, a hőmérsékletünk, a légzésünk... Az érzelmek kifejezésre jutnak a mimikában, a testbeszédben, a beszédben is. Az érzelmek kifejezésében sok egyéni eltérés tapasztalható, de vannak tipikus érzelmi kifejezési formák is:

a félelem, a düh, az izgalom és még sok más jelenség mindnyájunk megfigyelhető. Érdekes mozzanat, amikor a színházban az emberek arckifejezése szinte ugyanabban a pillanatban megváltozik. Egyszerre fut át a mosoly, a derű a publikum tagjainak arcán, vagy döbbenettel reagálnak egy-egy jelenetre. Az érzelmeket az ember, mint állandóan fejlődő, alakuló személyiség éli át. Személyiségünk fejlődése során sajátos, korunkra jellemző színezete lesz érzelmvilágunknak. Az élmények is változásokon mennek keresztül az élet során: új érzelmek jelennek meg, más érzelmek megváltoznak, sőt el is tűnhetnek. A szerelem viharos, nyugtalanító jelensége megnyugtató szeretetté alakulhat. Megváltozhat ugyanazon jelenségekhez való emocionális viszonyunk is: eltűnhet a lelkesedés, közönyösség válthatja fel.

A művészet az érzelmi megnyilvánulásoknak leggazdagabb területe. A vokális zenében a költészet és a zene kéz a kézben jár. Az előadónak nemcsak a vers vagy dráma gondolati tartalmát, hanem annak a zenei harmóniavilág segítségével felerősített, felfokozott érzelmi tartalmát is közvetíteni kell. Az énekesek érzelmi élményeik felidézésével vagy azok elképzelésével képesek átélni az adott szerepet, vagy a pódiumon egy-egy dal néhány percbe sűrített történetét. Az érzelmek, indulatok elképzelésén alapul a „nadrágszerepek” megformálása, amikor egy mezzoszoprán énekesnő Cherubino apród vagy a *Rózsalovag* Octavian szerepét énekli. Érdekes jelenség, hogy az operákban a legtöbb hős vagy hősnő a dráma szereplőjeként még fiatal: Carmen, Mimi, Tatjana..., azonban a hangszervek tizenöt–húsz éves korban nem elég érettek ahhoz, hogy az énekes károsodás nélkül elénekelhesse a zeneszerző által megálmodott, technikailag túl nehéz szerepet. Így gyakran látunk negyven–ötven éves, szerelmét reménykedve váró, elsőbálozó „kislányt” vagy éltes hősszerelmest az operaszínpadon. Ennek ellenkezője is gyakori, amikor a fiatal énekesnő idős boszorkány bőrébe vagy az ifjú baritonista apaszerepbe bújik a színpadon. Mégis meggyőző alakításoknak lehetünk tanúi. Húszéves koromban gyakran énekeltem Mozart: *Die Alte* – Az Öregasszony című strofikus dalát, amelynek minden versszakában egy másik, általam ismert kedves vagy gonosz idős néni karakterét, hangját próbáltam felidézni. Mindez a művészi átélés segítségével lehetséges. Az emberek különböző módon viszonyulnak az őket érő ingerekhez. Az előadónak akkor van átütő ereje, ha a művet olyan meggyőzően sikerül interpretálni, hogy a közönséget képes egy közös élményvilágba kényszeríteni.

Az operaszínpadon sok „segédeszköz” áll rendelkezésünkre: a díszlet, a kosztüm, a rendezői utasítások mind iránymutatóak lehetnek a szerep alakításához. Azonban hiteles produkciót csak a műnek saját lényünkön való átszűrésével lehet létrehozni. Sok énekes esetében gyógyító hatása lehet egy egyéni lelkialkatához egyáltalán nem illő szerep megformálásának. Visszafogott, majdnem gátlásosnak mondható művész néha szívesen belebújik valaki másnak a bőrébe, a színpadon tombolhat, kipróbálhat a való életben számára megengedhetetlen dolgokat, beleszerethet partnerébe, hiszen nem kell vállalnia önmagát. Más személy karakterének, érzelmvilágának, viselkedésformáinak elemzése, kidolgozása, saját alkatával való összevetése tanulságos, felszabadító hatású lehet. Természetesen ettől az élménytől nem fog megváltozni magánéletében, sem gyilkolni, sem ármánykodni nem lesz késztetése, de sok feszültségtől megszabadul egy-egy előadás során.

Kamaraműfajok esetében, koncertpódiumon, dalesteken csupán testünk, lelkünk, gondolataink, érzelmeink állnak rendelkezésünkre. Kevés eszközzel, gesztussal dolgozunk. Itt érvényesül elsősorban az a meghatározó jelenség, hogy az erős, szuggesztív előadásmód, a sugárzó személyiség, amely mindenkor alárendeli magát a mű tartalmának teljesen átélve azt, az énekes előadóművész hangszíneiben ölt testet. Nem egységes előadói hangszínről, hanem a művek érzelmi tartalmától függő *színpalettáról* van szó. Nemcsak hangulatokat, hanem képeket is meg tudunk jeleníteni hangszínünk segítségével. Egy gyorsan csobogó patak látványát nem lehet ugyanolyan színnel lefesteni, mint egy csatajelenetet vagy a hajnal pírját.

De hogyan is történik mindez? Természetesen nem mechanikusan, bizonyos technikai eszközök használatával. Ha csak illusztráljuk, valódi átélés nélkül reprodukáljuk a képeket, akkor nem nyújtunk élményt. A valódi átélés a művet „újrateremti”, mintha a játék nem játék, hanem valóság volna. Felébresztjük a szunnyadó képzeletet. A mindennapi életből a képzelet világába kerül az énekes, oda invitálja a hallgatóságot is. Elsődleges a *gondolat* a hozzá tartozó képek, érzelmek felidézésével. Aztán az idegrendszer már tudja a „dolgát”, továbbítja az ingereket, bekapcsolja a megfelelő izmokat. Tanításkor sokszor használom az „érzelmi levegő” vagy az „érzelmi támasz” kifejezéseket. Ha a megfelelő érzelmi töltés már a frázist megelőző levegővétel minőségében jelen van, nem kétséges, hogy a jól képzett hang azonnal a „helyére” kerül, jó pozícióban van. Könnyed hangvétellű dalokat könnyed, hullámozó támasszal oldunk meg, ami szintén a mű hangulatának átélése során, automatikusan működik. A hang áttetsző, csillogó lesz, hiszen a testem reagált az érzelmre, a hangszerem pedig a testem része. A drámai, sötét színek születése hasonló

módon zajlik. Mindenki fel tudja idézni a félelem, szorongás, bánat vagy gyász érzését. Ilyenkor egészen más a testbeszédünk: összekuporodunk, összerezzenünk, összeszorul a torkunk... Nos, az utóbbi kifejezés kiküszöbölése miatt szükséges az a bizonyos önkontroll, egy csipetnyi „józanág”, amelyről néhány bekezdéssel ezelőtt írtam. Szűk torokkal nem lehet énekelni. Inkább a támasz mélysége, a testünk reakciója erősödik fel.

Nemcsak az énekelt szöveg tartalmára reagál az énekes, hanem a zenemű tempójára, ritmusképleteire, harmóniavilágára, hangszerelésére, hangnemére, hangulatára is. A monumentális hangszerelés (például Wagner műveiben) azonnal szélesebb levegővételre, szélesebb testtartásra készíti az énekest. Ez automatikusan bekapcsol az első ütemek hallatán. A moll hangnem lágyabb, a dúr hangnem általában határozottabb hangadást igényel. A hosszú *legato* ívekhez vagy a *bel canto* stílus *portamentó*jához lassú, a rezonáns üregeket állandóan nyitva tartó levegővétel, sima hangadás szükséges. Gyors, vidám daraboknál, gyors koloratúra előtt azok tempójára, hangulatára másképp veszünk levegőt, éneklés során a rekesz mozgása is felgyorsul, aktívabb lesz. Vannak olyan esetek, amikor éppen ösztöneink ellen kell cselekednünk, amikor újra szükségünk van az önkontrollra: Schubert gyors tempójú dalaiban, amikor a zongoraszólam ábrázolja a patak csobogását, vagy az emberi lélek zaklatottságát, az énekesnek a sűrűn szőtt szöveg intenzív mondása ellenére sem szabad elveszítenie nyugalmát. Ez a technikai megvalósítás rovására menne, a hang levegőssé válna, elmozdulna a pozíciójából. Ilyenkor bekapcsol a „forró szív, hideg fej” effektus. Természetesen a kivételek erősítik a szabályt: minden énekes másként gondolkodik, érez, minden énektanár más módszerrel tanít, de alapvetően mindannyian a művek színvonalas, hiteles, saját egyéniségünkön, alkatunkon átszűrt tolmácsolására törekszünk.

Növendékeim gyakran kizárólag a technikai megvalósításhoz nélkülözhetetlen eszközöket szeretnék elsajátítani. Gyakran hivatkoznak arra, hogy a műveket nem tudják addig átélni, amíg technikailag nem tudják megoldani. Sok háttérmunka szükséges ahhoz, hogy valóban rendelkezzenek azzal a technikai eszközkészlettel, amely saját testi, lelki adottságaikhoz alkalmazkodik. Valóban szükséges a technikai eszközökkel való biztonságos bánásmód elsajátítása, zeneművekre való átültetése. A készletben lennie kell a különböző zenei műfajok, stílusok megvalósításához használható elemeknek. Ehhez meg kell ismertetnünk az ifjú művészt a szerzővel, a stílusjegyekkel, a művek keletkezésének történetével, a szerző dinamikai, tempóra vonatkozó és sok más utasításának értelmezésével. Fel kell tárunk a szövegi-zenei összefüggéseket. Arra nevelem növendékeimet, hogy ezt önállóan is

megtegyék, legyen rá igényük. Így máris közelebb kerülhetnek a dalokhoz, áriákhoz, kialakíthatják saját véleményüket, elképzelésüket. Bizonyos érzelmi munkát is elvégeznek, amely jelentősen segíti őket a technikai megvalósításban. Ha jó éneklési ösztönnel, fejlett általános és érzelmi intelligenciával rendelkező énekesnek mondanivalója van a műveken keresztül, akkor a technikai megoldások is könnyebben megszületnek. Hangsúlyozzuk tehát a technika és az átélt kifejezés kölcsönhatását. Az énekművészetben és annak pedagógiájában döntő szerepe van a mély, őszinte művészi átélésnek. Ez adja a hang igazi szépségét, kifejező színeit.

Eszmefuttatásom nem talált ugyan konkrét tudományos magyarázatot az egyéni hangszín kialakulására, de az okfejtés alátámasztja a személyiség és a hangszín szoros kapcsolatát.

Az énekes előadó-művészet a pillanat művészet. A dal elhangzik, elillan, másnap ihletett állapotban, más érzelmekkel, más színpalettával jelenik meg újra. Ezért szeretjük, ezért szép!